

(die niet gearresteerd was hoewel *zijn* brief aan van Dam toch niet minder duidelijk geweest was dan die van de Schoolraad en de Vereniging voor Christelijk Volksonderwijs) een belangrijke rol in ging spelen; als oud-minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen (1925-26) kende hij de onderwijswetgeving op zijn duimpje. Met anderen, onder wie Hangelbroek en Donner (na hun vrijlating), en een tweede oud-minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen (1929-33), mr. J. Terpstra, pleegde Rutgers veel overleg, ook met dr. Ph. J. Idenburg, de directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, die een belangrijk man was in de 'Hervormde Raad voor Kerk en School' - een college dat in '42 door de hervormde synode in het leven werd geroepen en dat de ruim zeshonderd scholen die bij de Vereniging voor Christelijk Volksonderwijs aangesloten geweest waren, onder zijn hoede nam. Maandelijks kwam Rutgers met de provinciale leiders van het Schoolverzet bijeen om met hen de consignes te bespreken die hij met zijn naaste adviseurs vastgesteld had. Die consignes waarmee men als regel reageerde op nieuwe maatregelen van van Dam of van Noordijk, werden dan door middel van gestencilde 'Topmededelingen' door de provinciale leiders aan hun contactpersonen doorgegeven; die contactpersonen zorgden er voor dat ze de bijna tweeduizend schoolbesturen bereikten. Zat een schoolbestuur met problemen, leek het dat er door het departement ultimata gesteld zouden worden, dan kon diezelfde weg in omgekeerde richting gebruikt worden om het advies van de Top in te winnen.

Maar dit Schoolverzet had ook een bovengrondse organisatie, nl. een 'Adviesbureau voor Onderwijsrecht', dat met voorkennis van van Dams departement in april '42 in Den Haag opgericht werd. Directeur hiervan werd Donners oudste zoon, mr. A. M. Donner, een jong jurist die eerst aan het bureau van de Schoolraad verbonden was geweest. Inderdaad: het Adviesbureau ging in alle eer en deugd adviezen geven - maar die adviezen waren volledig op de richtlijnen van de Top afgestemd. Van belang was daarbij dat men uitstekende contacten had ten departemente. Er werd in opdracht van van Dam of van Noordijk geen maatregel, hoe incidenteel ook, ten departemente voorbereid of door de afdeling lager onderwijs, met name door de ambtenaar H. J. Tap (die zijn plaats als waarnemend chef aan de nieuwe chef, de NSB'er Terpstra, had moeten afstaan) werd men ingelicht, en wat de afdeling voorbereidend-hoger en middelbaar onderwijs betrof, lag de zaak nog eenvoudiger, want de afdelingschef, W. de Boer, moest, evenals Tap en de meeste overige ambtenaren, van de Nieuwe Orde niets weten. Daarnaast ontving het Schoolverzet een belangrijke mate van bescherming van de hoofdinspecteurs en inspecteurs van het onderwijs voorzover dezen 'goed' waren en enig risico durfden nemen: zij waren het die,